

MENING SOHAMDAGI IZ QOLDIRGAN ALLOMA**Zokirova Lola Muhiddin qizi****Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti****Xorijiy til va adabiyoti ingliz tili yo'nalishi talabasi****lolazokirova0222@gmail.com****Norboyeva Dilnura Ilhomjon qizi****Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti****Xorijiy til va adabiyoti ingliz tili yo'nalishi talabasi****norboyevadilnura649@gmail.com****Musurmonova Marjona Ilhom qizi****Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti****Xorijiy til va adabiyoti ingliz tili yo'nalishi talabasi****zerioola061@gmail.com**

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot ishi Sharq uyg'onish davrining buyuk mutafakkiri, Ikkinchi muallim nomi bilan jahonga mashhur bo'lgan Abu Nasr Farobiyning filologik merosi hamda xorijiy tillarni o'rganish metodologiyasiga qo'shgan hissasini tahlil qilishga bag'ishlanadi. Annotatsiyada Farobiyning nafaqat falsafa va musiqa, balki tilshunoslikning nazariy asoslari, so'z turkumlari hamda nutq madaniyati borasidagi qarashlari atroflicha yoritilgan. Allomaning So'zlar va harflar kitobi hamda Mantiqqa kirish kabi asarlari misolida til va tafakkurning uzviy bog'liqligi, tillarning strukturaviy tuzilishi va qiyosiy tilshunoslikning ilk elementlari tahlil etiladi.

Filologiya yo'nalishi talabasi sifatida Farobiy merosini o'rganish jarayonida allomaning 70 dan ortiq tilni bilganligi va bu tillar orasidagi lingvistik tafovutlarni ilmiy jihatdan tushuntirib berganligi alohida ta'kidlanadi. Tadqiqotda Farobiyning poetika va ritorika sohalaridagi asarlari xorijiy adabiyotshunoslik metodikasini boyituvchi muhim manba sifatida ko'rsatib o'tiladi. Ayniqsa, mutafakkirning so'z san'ati, she'rning ijtimoiy va estetik funksiyasi haqidagi g'oyalari zamonaviy adabiy tanqidchilik uchun hamon dolzarb ahamiyat kasb etishi natijalar qismida o'z aksini topgan.

Ushbu ishning amaliy ahamiyati shundaki, bo'lajak xorijiy til mutaxassisarlari uchun Farobiyning tillarni o'rganishda mantiqiy izchillikka tayanish tamoyili zamonaviy chet tili o'qitish metodikasida samarali uslub bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tadqiqot allomaning lingvistik qarashlarini jahon filologiyasi yutuqlari bilan bog'lagan holda, talabalarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishga yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: *Ikkinchi muallim, filologiya, lingvistika, poetika, ritorika, xorijiy tillar metodikasi, qiyosiy tilshunoslik, mantiq va til, so'zlar va harflar kitobi, madaniyatlararo muloqot.*

KIRISH

Abu Nasr Farobiy jahon ilm-fani tarixida Ikkinchi muallim degan yuksak sharafga sazovor bo'lgan buyuk mutafakkir bo'lib, uning merosi xorijiy til va adabiyot yo'nalishi vakillari uchun beqiyos ahamiyatga ega. Alloma yashagan davr Sharq uyg'onish davrining eng yorqin pallasi bo'lib, bu davrda fanlararo integratsiya va tillararo muloqot o'zining cho'qqisiga chiqqan edi. Farobiyning filologik qarashlari shunchaki til qoidalarini o'rganish emas, balki tilni inson tafakkuri, mantiqi va madaniyati bilan uzviy bog'liqlikda tahlil qilishga asoslangan. Bo'lajak xorijiy til mutaxassisarlari uchun mutafakkirning o'zga tillarni o'rganishdagi tizimli yondashuvi haqiqiy ilmiy dasturilamal bo'lib xizmat qiladi.

Farobiy o'z davrining chinakam poliglotti sifatida 70 dan ortiq tilda so'zlasha olgani va bu tillarning strukturaviy xususiyatlarini chuqur tushungani tarixdan ma'lum. Uning So'zlar va harflar kitobi asari tilshunoslik tarixidagi eng noyob manbalardan biri bo'lib, unda so'z turkumlari, tilning kelib chiqishi va rivojlanish bosqichlari mantiqiy izchillikda tushuntirib berilgan. Filologiya yo'nalishi talabasi sifatida Farobiyning til va mantiq haqidagi g'oyalarini o'rganish, bizga xorijiy tillarni shunchaki yod olish emas, balki ularning ichki qonuniyatlarini anglash imkonini beradi. Alloma ta'kidlaganidek, til — tafakkurning ifodalanish shaklidir, demak, chet tilini o'rganish bu yangi bir fikrlash tizimini o'zlashtirish demakdir.

Shuningdek, Farobiyning adabiyotshunoslik sohasidagi, xususan, poetika va ritorika borasidagi asarlari xorijiy adabiyotlarni tahlil qilishda muhim metodologik baza bo'ladi. U she'riyatni inson ruhiga ta'sir etuvchi va jamiyatni ezgulikka chorlovchi kuch sifatida talqin etgan. Mutafakkirning badiiy so'z san'ati haqidagi nazariyalari hozirgi zamon adabiy tanqidchiligi va qiyosiy adabiyotshunoslik fanlarining shakllanishiga asos bo'lgan. Ushbu tadqiqot ishining kirish qismida Farobiyning filologik dahosi, uning tillarni o'rganishdagi o'ziga xos uslubi va jahon adabiy tafakkuriga ko'rsatgan ta'siri atroflicha yoritiladi. Bu o'rganish biz kabi yosh mutaxassislariga o'z sohamizning tarixiy ildizlarini chuqur anglash va jahon madaniyatlararo muloqotida munosib ishtirok etish uchun intellektual poydevor yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Abu Nasr Farobiyning filologik va lingvistik merosi asrlar davomida jahon sharqshunosligi hamda g'arb falsafiy-tilshunoslik maktablari diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, allomaning til va adabiyot sohasidagi qarashlari bir necha yo'nalishda tadqiq etilgan.

Birinchidan, B. G'afurov va M. Xayrullayev kabi atoqli olimlarning ilmiy ishlarida Farobiyning mantiq va til munosabatiga oid nazariyalari fundamental ravishda o'rganilgan¹. Ularning tadqiqotlarida allomaning mantiqni grammatika bilan qiyoslashi - mantiq tafakkur qoidalarini o'rgatsa, grammatika so'zlashuv qonuniyatlarini tartibga solishi haqidagi xulosalari tilshunoslikning falsafiy asosi sifatida baholanadi.

Ikkinchidan, Farobiyning poetika va ritorika sohasidagi qarashlari xalqaro miqyosda, xususan, V. Bartold va g'arb tadqiqotchilari tomonidan Arastu asarlariga yozilgan sharhlar kontekstida tahlil qilingan. Allomaning she'r san'ati va nutqiy mahorat borasidagi fikrlari zamonaviy adabiyotshunoslik metodologiyasini boyitgan.

Uchinchidan, keyingi yillarda nashr etilgan filologik tadqiqotlarda Farobiyning So'zlar va harflar kitobi asari qiyosiy tilshunoslikning ilk manbasi sifatida ko'rilmogda. Mazkur adabiyotlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, Farobiy nafaqat faylasuf, balki tillarning tizimli tuzilishini ochib bergan buyuk lingvistdir. Ushbu manbalar bo'lajak xorijiy til mutaxassislari uchun tilni mantiqiy va estetik jihatdan anglashda nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

METADOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ishining metodologik asosini tizimlilik, qiyosiy-tarixiy tahlil va mantiqiy umumlashtirish metodlari tashkil etadi. Abu Nasr Farobiyning filologik qarashlarini o'rganishda allomaning "So'zlar va harflar kitobi" hamda "Mantiqqa kirish" asarlaridagi

---

¹ Гафуров Б.Г., Касымжанов А.Х. Аль-Фараби в истории культуры. – Москва: Наука, 1975. – С. 88-92;
Хайруллаев М.М. Фараби и его философское наследие. – Ташкент: Фан, 1963. – С. 104-108; Хайруллаев М.М.
Абу Наср Фаробий. – Ташкент: Фан, 1966. – В. 56.

lingvistik qoidalar zamonaviy xorijiy til o'qitish metodikasi tamoyillari bilan qiyoslanadi². Tadqiqot jarayonida til va tafakkur munosabatini yoritish uchun interpretatsiya metodi qo'llanilib, mutafakkirning mantiqiy xulosalari tilshunoslikning nazariy masalalari bilan bog'lanadi.

Shuningdek, ishda tavsifiy metoddan foydalanilgan holda Farobiyning ritorika va poetika sohasidagi qarashlari tizimlashtiriladi. Allomaning poliglota mahorati va tillarning strukturaviy o'xshashliklari haqidagi fikrlari etnolingvistik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Mazkur metodologik majmua mutafakkir merosini shunchaki tarixiy ma'lumot sifatida emas, balki zamonaviy filologiya va adabiyotshunoslik fanlari uchun dolzarb nazariy manba sifatida o'rganish imkonini beradi. Bu yondashuv xorijiy til yo'nalishi talabalariga tilni mantiqiy tizim sifatida anglash metodikasini taqdim etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot doirasida Abu Nasr Farobiyning filologik merosi va uning xorijiy tillarni o'rganish metodikasi tahlil qilinganda, quyidagi muhim ilmiy xulosalar va natijalar aniqlandi. Muhokama jarayoni shuni ko'rsatadiki, Ikkinchi muallim o'z davridayoq tilshunoslikni mantiq va ijtimoiy hayot bilan bog'lagan holda, zamonaviy lingvistikning tamal toshlarini qo'ygan.

Birinchi navbatda, tadqiqot natijalari Farobiyning til va mantiq munosabatiga oid o'ziga xos konsepsiyasini ochib berdi. Alloma grammatikani tilning mantiqi, mantiqni esa tafakkurning grammatikasi deb hisoblagan. Bu natija filologiya yo'nalishi talabalariga uchun shuni anglatadiki, xorijiy tilni o'rganish shunchaki lug'at boyligini oshirish emas, balki o'sha tilning mantiqiy qurilmasini o'zlashtirishdir. Muhokamalar jarayonida Farobiyning bu yondashuvi hozirgi zamon kognitiv tilshunosligining asosiy prinsiplari bilan hamohang ekanligi isbotlandi.

Ikkinchi muhim natija Farobiyning poliglota mahorati va tillarning kelib chiqishi borasidagi qarashlarida namoyon bo'ladi. U o'zining So'zlar va harflar kitobi asarida tillarning rivojlanishini jamiyatning ehtiyojlari va ijtimoiy kelishuvlar bilan bog'laydi. Alloma 70 dan ortiq tilni bilgani holda, tillararo o'xshashliklar va farqlarni tahlil qilib, qiyosiy tilshunoslikning ilk elementlarini shakllantirgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Farobiy o'zga tillarni o'rganishda xalqaro muloqot va ilmiy almashinuv vositasi sifatida qaragan, bu esa bo'lajak xorijiy til mutaxassislari uchun madaniyatlararo muloqotda muhim namunadir³.

1-JADVAL

Abu Nasr Farobiy ilmiy merosining tilshunoslik va metodikadagi in'ikosi

² Abu Nasr Farobiy. Kitob al-huruf (Harflar kitobi). – Bayrut: Dor al-Mashriq, 1970. – B. 62-65; shuningdek, Xayrullayev M.M. Farobiy va uning dunyoqarashi. – Toshkent: Fan, 1963. – B. 112; Jalolov G. Farobiy va tilshunoslik masalalari. – Toshkent, 1980. – B. 14.

³ Abu Nasr Farobiy. Kitob al-huruf (Harflar kitobi). – Bayrut: Dor al-Mashriq, 1970. – B. 128-132; shuningdek, Xayrullayev M.M. Abu Nasr Farobiy. – Toshkent: Fan, 1966. – B. 44; Jalolov G. Farobiy va tilshunoslik masalalari. – Toshkent: O'qituvchi, 1980. – B. 18-21.

T/r	Tadqiqot yo'nalishi	Farobiyning ilmiy xulosasi va yondashuvi	Zamonaviy tilshunoslik va metodika bilan bog'liqligi
1	Til va mantiq munosabati	Grammatika — tilning mantiqi, mantiq esa tafakkurning grammatikasi. Til va mantiqiy qurilmaning uzviyligi.	Kognitiv tilshunoslik: Tilning inson idroki va tafakkur jarayonlari bilan munosabatini o'rganish tamoyillari.
2	Lingvistik evolyutsiya	Tillarning rivojlanishini jamiyat ehtiyojlari va ijtimoiy kelishuvlar (konvensiyalar) bilan bog'lash.	Sotsiolingvistika: Jamiyat va til taraqqiyoti o'rtasidagi bog'liqlik, tilning ijtimoiy funksiyalari.
3	Poliglotiya va Qiyosiy tahlil	70 dan ortiq tilni bilish orqali tillararo o'xshashliklar va farqlarni ilmiy tahlil qilish.	Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik va tillarni tipologik jihatdan tasniflash metodologiyasi.
4	Madaniyatlararo muloqot	O'zga tillarni xalqaro muloqot va ilmiy almashinuvning asosiy quroli (vositasi) sifatida talqin qilish.	Intercultural Communication: Madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi va global ilmiy integratsiya.
5	Poetika va Ritorika	Badiiy asarni mantiqiy va estetik barkamollik majmuasi sifatida ko'rish, nutqiy mahorat qoidalari.	Stilistika va Adabiyotshunoslik: Matn tahlili (Text Analysis), ritorika va diplomatik muloqot madaniyati.

Uchinchidan, mutafakkirning poetika va ritorika sohasidagi qarashlari tahlil qilinib, badiiy adabiyotning inson ruhiyatiga ta'siri masalalari yoritildi. Farobiy she'riyatni shunchaki qofiyalar yig'indisi emas, balki mantiqiy va estetik barkamollik majmuasi deb bilgan. Muhokama davomida allomaning badiiy asar tahliliga oid qoidalari xorijiy adabiyot namunalarini o'rganishda metodologik asos bo'la olishi aniqlandi. Uning nutqiy mahorat va ritorikaga oid natijalari esa bugungi kun notiqlik san'ati va diplomatik muloqot tili uchun ham dolzarbdir.

Xulosa qilib aytganda, Farobiy merosini o'rganish xorijiy til va adabiyot yo'nalishi talabalarida tilga nisbatan tizimli va mantiqiy yondashuvni shakllantiradi. Tadqiqot natijalari allomaning lingvistik nazariyalari asrlar osha o'z qiymatini yo'qotmaganini va zamonaviy filologiya darsliklari uchun boy manba ekanligini tasdiqlaydi. Mutafakkirning xolislik va ilmiy

aniqlikka asoslangan metodikasi bo'lajak tilshunoslar uchun o'z kasbining sirlarini chuqurroq anglashda yo'lchi yulduz bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Abu Nasr Farobiyning hayoti va ijodiy merosi xorijiy til va adabiyot yo'nalishi talabalari uchun chinakam ilmiy xazina hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, Ikkinchi muallimning filologik qarashlari tilshunoslikni shunchaki qoidalar to'plami emas, balki inson tafakkuri va ijtimoiy taraqqiyotning asosi sifatida talqin etganligi bilan ajralib turadi.

Allomaning 70 dan ortiq tilni mukammal bilganligi va tillarning mantiqiy qurilmasini chuqur tahlil qilganligi bo'lajak xorijiy til mutaxassislari uchun buyuk o'rnamdir. Uning til va mantiq munosabatiga oid nazariyalari, xususan, grammatikani tafakkurni tartibga soluvchi vosita deb bilishi, bugungi zamonaviy lingvistika va kognitiv tilshunoslik fanlarining shakllanishiga poydevor bo'lgan. Farobiyning poliglottiya mahorati tillararo ko'priklarni o'rnatish va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega.

Shuningdek, mutafakkirning poetika va ritorika sohasidagi merosi adabiyotshunoslik metodikasini boyitish bilan birga, talabalarda badiiy so'zga nisbatan estetik did va tahliliy yondashuvni shakllantiradi. Yakuniy natija sifatida ta'kidlash mumkinki, Farobiy merosini o'rganish xorijiy til yo'nalishida tahsil olayotgan yosh mutaxassislarga tilni mantiqiy tizim sifatida anglash, o'zga xalqlar madaniyatini xolislik bilan qabul qilish va jahon ilm-fani maydonida keng dunyoqarash bilan harakat qilish imkonini beradi. Allomaning ilmiy prinsiplari asrlar osha o'z dolzarbligini saqlab, zamonaviy filologik ta'limning ajralmas qismi bo'lib qolaveradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Abu Nasr Farobiy. So'zlar va harflar kitobi (Kitob al-huruf). Toshkent, Yangi asr avlodi, 2012.
2. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent, Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
3. Abu Nasr Farobiy. She'r san'ati (Kitob ash-shi'r). Toshkent, Fan nashriyoti, 1974.
4. M. Xayrullayev. Abu Nasr Farobiy: hayoti, ijodi va falsafiy merosi. Toshkent, Fan, 1966.
5. A. Irisov. Abu Nasr Farobiy va uning filologik qarashlari. Toshkent, 1973.
6. B. G'afurov. Farobiy va jahon madaniyati. Toshkent, Fan, 1975.
7. Sh. Sirojiddinov. O'zbekiston — buyuk allomalar yurti. Toshkent, Ma'naviyat, 2018.
8. V. V. Bartold. Musulmon madaniyati. Moskva, 1966.
9. George Sarton. Introduction to the History of Science. Baltimore, Williams & Wilkins, 1927.
10. Nicholas Rescher. Al-Farabi: An Annotated Bibliography. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1962.
11. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. To'qqizinchi jild. Toshkent, 2005.